

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Зозулі Євгена Вікторовича
на дисертацію Дмитрієва Дмитра Андрійовича
«Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль
Національної поліції України в його забезпеченні», представлену на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап державно-правового розвитку України характеризується оновленням багатьох соціальних цінностей, серед яких вагоме місце займає релігійний чинник. Відтак, розвиток України як демократично орієнтованої соціальної та правової держави, яка прагне інтегруватись у європейську спільноту, потребує реального забезпечення здійснення прав і свобод людини, їх гарантій, що визначають зміст та спрямованість діяльності держави. В цьому контексті важливим завданням діяльності органів державної влади, які займаються державно-церковними відносинами, є реалізація права на свободу світогляду і віровизнання.

До цього необхідно зазначити, що в умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України релігійний чинник активно використовується агресором для розгортання різних ідеологічних схем, які стали базою, підґрунтям для цієї кровопролитної війни і які спрямовані на розкол та підірив єдності українського суспільства у протистоянні загарбникам. Зазначене свідчить про суттєвий вплив релігійних організацій та інституцій на національну безпеку, передусім в аспекті розвитку гуманітарної сфери.

Крім того, в умовах воєного стану обмеження визначених законом окремих прав і свобод продукує соціальну напруженість суспільстві, у тому числі і з питань свободи віросповідання та діяльності релігійних організацій, що у свою чергу потребує належного правового реагування.

В Україні створено належну законодавчу базу національного адміністративного законодавства у сфері релігії. В той же час багато проблем та вузлових питань у зазначеній складовій правової реальності є

малодослідженими і потребують належного наукового опрацювання. Зокрема, однією з нагальних проблем у державно-конфесійній сфері, що постає як перед наукою, так і перед правотворчою та правозастовною діяльністю органів влади, в тому числі правоохоронних органів, є належне правове регулювання діяльності релігійних організацій.

Зазначене ставить на порядок денний необхідність подальшого дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення відносин держави і релігійних організацій, а також вдосконалення національного адміністративного законодавства у зазначеній сфері.

З огляду на викладене, обрана Дмитрієвим Д.А. тема дисертації «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні» є актуальною, а звернення здобувача до неї своєчасним та затребуваним.

Науковий рівень дисертації та новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, їх наукова обґрунтованість.

Дисертація характеризується системним підходом до предмету дослідження. Структура дисертації є обґрунтованою і логічною, що дозволило автору охопити предмет дослідження. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів що вміщують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та п'яти додатків, що підтверджують ґрунтовну дослідницьку діяльність. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них основний текст дисертації – 183 сторінки.

У **вступі** подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, кількості публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення дисертації.

У першому розділі дослідження «Правовий статус релігійних організацій в Україні» здобувачем аналізується місце релігійних організацій серед інших суб'єктів адміністративного права; розкрито зміст і особливості правового регулювання діяльності релігійних організацій; на основі ретельного аналізу положень національного законодавства виокремлено прогалини у законодавчому регулюванні реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій.

У другому розділі дисертації здобувач визначив та запропонував авторську концепцію процедури утворення релігійної організації та обґрунтував теоретичні положення щодо розуміння процедури ліквідації релігійних організацій; розробив шляхи інституційної спроможності системи органів виконавчої влади щодо взаємовідносин та взаємодії з релігійними організаціями; сформулював науково-обґрунтоване бачення реалізації органами державної влади контрольних, наглядових та контрольно-наглядових функцій по відношенню до релігійних організацій а також систематизував адміністративні заходи примусу до релігійних організацій у разі вчинення правопорушень.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню проблем забезпечення реалізації органами та підрозділами Національно поліції України (далі НПУ) права громадян на свободу віросповідання. Зокрема, здобувачем визначено місце, завдання та алгоритми діяльності органів НПУ в системі забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій; розроблено практичні рекомендації щодо планування та здійснення органами і підрозділами НПУ заходів з охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів.

Вагомими є висновки здобувача, в яких шляхом вивчення, аналізу та теоретичного узагальнення сформульовано ряд наукових положень, які дозволили вирішити окреслені в дисертації наукові завдання. Відмітною рисою дисертаційного дослідження є те, що автор поставив та в процесі

наукового дослідження вирішив дві актуальні та значущі проблеми науки адміністративного права. По перше, здобувачем систематизовано існуючі теоретико-правові положення та отримано нові науково обґрунтовані результати, що у комплексі розв'язують проблему адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні, а по друге, з урахуванням праксеологічного підходу розробив науковообґрунтовані шляхи забезпечення їх діяльності Національною поліцією України з урахуванням сучасного стану державно-церковних і суспільно-релігійних процесів в умовах відкритої повномасштабної воєнної агресії росії проти України.

Вищенаведене дозволило Дмитрієву Д.А. винести на захист положення і висновки, які, у переважній більшості, є новими або містять значну частку новизни. Серед основних розроблених положень, що розв'язують конкретні наукові завдання, мають характер концептуальних і відповідають критеріям наукової новизни, слід відмітити такі:

вперше:

– сформульоване авторське визначення «релігійна організація» як добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту з виокремленням таких характерних для неї ознак як мета створення, некомерційний характер та добровільність об'єднання віруючих, а також отримання релігійної освіти та релігійного виховання;

– обґрунтовано, що в умовах забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законодавства, назріла необхідність прийняття нового нормативно-правового акта у сфері свободи совісті, віросповідання й діяльності релігійних організацій, а саме закону України «Про релігійні організації», який забезпечить кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави, а також закріпить адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації,

здійснення релігійними організаціями основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті;

– запропоновано процедуру утворення релігійної організації розглядати як різновид установчого провадження (реєстрація статуту релігійної організації) з розподілом на послідовні стадії (підготовча, організаційна, реєстраційна) й дозвільного провадження (відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах; включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій);

– виділено та поетапно проаналізовано з внесенням пропозицій до законодавства України заходи адміністративного попередження та припинення що застосовує поліція для запобігання вчиненню правопорушень, забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій, а також застосування заходів відповідальності у разі порушення законодавства такими організаціями або їх членами;

– науково аргументовано, що важливим організаційним заходом забезпечення діяльності Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів є складання плану як системи взаємоузгоджених й скоординованих дій, що визначає розрахунок сил та засобів, порядок їх організації і тактику дій в звичайному або посиленому режимі, послідовність та строки виконання відповідними органами та підрозділами поліції заходів охорони правопорядку, попередження й припинення правопорушень. Такий документ включає в себе задачі та відповідальних виконавців, а також карту-схему (додатки до типового плану) розташування нарядів за допомогою використання можливостей штучного інтелекту;

Також цінним у науковій площині вважаємо те, що дисертантом удосконалено:

– поняття адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик добровільних,

некомерційних об'єднань осіб, створених для задоволення своїх релігійних потреб, діючих відповідно до свого статуту, які визначають права та обов'язки, правосуб'єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв'язок із державою, громадськістю та іншими суб'єктами;

– класифікацію релігійних організацій на підставі різних адміністративно-правових критеріїв: конфесійної приналежності, території, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації;

– теоретичні положення щодо розуміння процедури ліквідації релігійних організацій, що включає в себе, по-перше – норми права, які регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та, по-друге – правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу;

– інституційний підхід до системи органів виконавчої влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями з розподілом на: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних

громад сіл, селищ, міст);

– систематизацію адміністративних заходів примусу до релігійних організацій у разі вчинення правопорушень: а) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); б) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); в) організаційні: припинення діяльності релігійної організації.

– поняття релігійне правопорушення як загальносоціальні, суспільно-шкідливі, регресивні, протиправні дії винної деліктоздатної особи, що зумовлюються протиріччями соціального буття, культурних систем, цінностей і світоглядів, пізнання духовної сфери суспільства, проявляються у масовості та зародженні протиріч у відношенні людства до духовності, а іноді й до моральних цінностей.

Зазначене дає підстави дійти висновку, що ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і сформульованих рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Практичне значення результатів дисертації полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції можуть бути використані використовуються у: законотворчій діяльності – при внесенні змін та доповнень до чинного законодавства України щодо правового регулювання релігійної громади (зміни до ст. 3 Конституції України, п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», доповнення КУпАП ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»); *у науково-дослідній сфері* – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки адміністративного права, що підтверджується актом впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024; в освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних комплексів з адміністративного права, що

підтверджується актом впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Здобувач чітко сформулював мету дослідження, ним логічно визначені завдання та застосовано широкий методологічний інструментарій для її досягнення. Визначені в дисертації завдання здобувач виконав на високому науковому рівні, що підтверджується системним підходом до предмету дослідження та логічним, послідовним і переконливим викладом матеріалу, а висновки до розділів, загальні висновки відповідають поставленій меті і завданням. Під час виконання дослідження мета дисертації була досягнута, а робота є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Таким чином, представлений текст дисертаційної роботи демонструє, що Дмитрієв Дмитро Андрійович опанував методологію наукової діяльності, уміло застосовує її на практиці, а отже, оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Повнота викладених наукових результатів в опублікованих працях здобувача.

Основні положення дисертації опубліковано у восьми наукових працях, які розкривають зміст дисертації: чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук категорії «Б», чотири тези наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах. Крім того, основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на 4 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах.

Відсутність (наявність) текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Детальний аналіз дисертації Дмитрієва Д.А. дає підстави дійти висновку про відсутність текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертантом дослідження, необхідно звернути увагу на наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації, серед яких:

1. У підрозділі 1.1. «Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права» автор характеризує юридичну природу релігійної організації використовуює дефініції «релігійна організація» та «релігійне об'єднання», зазначаючи при цьому, що єдиного та універсального визначення цих понять в юридичній науці не вироблено (с. 33 дисерт.). На нашу думку, для упорядкування понятійно-категоріального апарату дисертаційного дослідження та чіткого визначення суб'єктного складу адміністративно-правових відносин у досліджуваній сфері поряд із визначенням етимології поняття «релігійна організація», доцільно було б розкрити генезу та сутнісний зміст поняття «релігійне об'єднання». Це є необхідним з огляду на те, що надалі в дисертації автор характеризує особливості релігійного об'єднання як юридичного поняття і суб'єкта адміністративного права (с. 46-48 дисерт.).

2. На стор. 43 дисертації автор, обґрунтовуючи класифікацію релігійних організацій, доводить, що за національною ознакою розрізняються національні та іноземні релігійні організації. При цьому він зазначає, що іноземною є організація, що створена за межами України відповідно до законодавства іноземної держави. Аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати, що зазначена характеристика є неповною. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року № 3894-ІХ визначає, що іноземною релігійною організацією є релігійна організація (в тому числі релігійне управління, об'єднання, центр) як юридична особа, що утворена та/або зареєстрована відповідно до законодавства іншої держави, має місце знаходження за межами України.

3. У підрозділі 1.2. «Правове регулювання діяльності релігійних організацій» на стор. 53, дисертант досліджуючи адміністративно-правовий статус релігійних організацій виокремлює в його структурі структурно-організаційний блок, що включає порядок створення, діяльності припинення діяльності релігійних організацій. При цьому дисертант пропонує включити до складу цього елемента таку складову як звітність і підконтрольність державним органам. Зазначена позиція здобувача потребує уточнення з урахуванням того, що згідно чинного законодавства церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави і держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій.

Утім висловлені зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання щодо визначення адміністративно-правового статусу релігійних організацій та розробки науковообґрунтованих шляхів забезпечення їх діяльності Національною поліцією України.

Загальний висновок. Представлена дисертаційна робота Дмитрієва Дмитра Андрійовича «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для науки адміністративного права. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор Дмитрієв Дмитро Андрійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

**професор кафедри державно-правових дисциплін
та безпеки життєдіяльності Криворізького факультету
Донецького державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Євген ЗОЗУЛЯ